

ב"ה משרד החינוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית
גליונות לעיון בפרשת השבוע
ערוכים בידי נחמה ליבוביץ - שנת העשרים

עקב (תשל"א)

י' פסוק כ'

את ה' אלוהיך תירא / אותו תעבד ובו תדבק ובשמו תשבע

א. תנחומא מסות א': (במדבר ל"ה) "איש כי ידור נדר לה' "... אמר להם הקב"ה לישראל: הוּוּ זֶה־יִרְיָן בְּנֵדְרִים וְאֵל תִּפְרָצוּ בָהֶן, שְׁכָל הַפּוֹרֵץ בָּהֶן סוּפוּ לַמַּעוֹל בִּשְׁבוּעוֹת וְהַמּוֹעֵל בִּשְׁבוּעוֹת כּוֹפֵר בּוּ בִקְבָה"ו, וְאִין לוֹ מַחִילֵר לַעוֹלָם, שְׁנֹאמֵר (שְׁמוֹת ז') "כִּי לֹא יִנָּקָה ה' אֵת אֲשֶׁר יֵשָׁא שְׁמוֹ לְשׁוֹא".
וְכַתּוּב אֶחָד אֹמֵר (יִרְמִיָּהוּ ג') "וְנִשְׁבַּעַת הִי ה' בְּאֵמֶת מִשְׁפָּט וּבִצְדָקָה":
אִמֵּר לָהֶם הַקֹּבֶה"ו לְיִשְׂרָאֵל: לֹא תִהְיוּ סְבוּרִין שֶׁהוּתֵר לְהִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי אִפִּילוּ בְּאֵמֶת, אִין אֲתֵם רִשְׁאִים לְהִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי אֲלֵא אִם יֵשׁ בְּכֶם כָּל דְּמִדּוֹת הָאֵלֹהִים, שְׁנֹאמֵר: "אֵת הַשֵּׁם אֱלֹהֵיךָ תִירָא וְאוֹתוֹ תַעֲבֹד וְבוֹ תִדְבֹק" וְשִׁתְּהִיו כְּאוֹתָם שְׁלוֹשָׁה שְׁנִקְרָאוּ יִרְאִי אֱלֹהִים, וְאֵלֹהֵי הָאֲבֵרָה, אִיּוֹב וְיוֹסֵף, אֲבֵרָהֶם דְּכָתִיב (בְּר' כ"ב) " כִּי עָתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְאֵה אֱלֹהִים אֲתָה": אִיּוֹב דְּכָתִיב (אִיּוֹב א') " תָּם וְיֹשֶׁר וִירְאֵה אֱלֹהִים": יוֹסֵף דְּכָתִיב (בְּר' מ"ב) " אֵת הָאֱלֹהִים אֲנִי יִרְאֵה": "וְאוֹתוֹ תַעֲבֹד" - אִם אֲתָה מִפְּנֵה עֲצָמְךָ לְתוֹרָה וּלְמִצְוֹת וְאִין לָךְ עֲבוּדָה אַחֶרֶת, לָכֵן נֹאמֵר "וְאוֹתוֹ תַעֲבֹד" ...
אִם יֵשׁ בָּךְ כָּל הַמִּדּוֹת הָאֵלֹהִים אֲתָה רִשְׁאִי לְהִשְׁבַּע וְאִם לֹא אִין אֲתָה רִשְׁאִי.

- רמב"ם הלכות שב עות פרק י"א הלכה א':
כִּשְׁם שִׁשְׁבוּעֹת שׁוֹא וְשִׁקֵּר בְּלֹא תַעֲשֶׂה - כֵּן מִצְוֹת עֲשֶׂה שִׁשְׁבַּע מִי שֶׁנִּתְחַיֵּב בִּשְׁבוּעָה בְּבֵית דִּין בְּשֵׁם, שְׁנֹאמֵר " בְּשֵׁמִי תִשְׁבַּע" - זֶה מִצְוֹת עֲשֶׂה, שֶׁהִשְׁבַּעַת בְּשֵׁמִי הַגְּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ מְדַרְכֵי הָעֲבוּדָה דִּיא, וְהַדּוֹר וְקָדוֹשׁ גְּדוֹל הוּא לְהִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי.
(1) מִדֵּי הַהֵב לִבֵּן הַמִּדְרָשׁ לִבֵּין הַרְמֵב"ם בְּחִפְשִׁיתוֹ הַתַּחֲבִירִית שֶׁל פִּסְקוֹנָה?
(2) לִשְׁם מֶה מְבִיא הַמִּדְרָשׁ נֹסֵף עַל פִּסְקוֹנָה גַם אֵת הַפִּסְקוֹס מִתּוֹךְ יִרְמִיָּהוּ ב' : בְּמֶה אֵף הוּא מְמַיֵּעַ לִלְקַח שְׂרָצָה לְלַמֵּד?
xx (3) מֶהוּ דִּגּוֹד הָרַעִיוֹנִי שֶׁבִּין מְדַרְשׁ תַּנְחוּמָא לִבֵּין דַּעַת הַרְמֵב"ם?
xx (4) מֶה הָאֵבִיא הַמִּדְרָשׁ אֵת שְׁלֹשֶׁת הַצְּדִיקִים יִרְאִי אֱלֹהִים, בְּסִדֵּר הַזְּמִנִּי: אֲבֵרָהִם יוֹסֵף אִיּוֹב?

ב. ספר החינוך פ' עקב מצוה תל"ה:
לְהִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי בִּה' בַּעַת שֶׁנִּשְׁבַּרְךָ לְהַחְזִיק דְּבַר אוֹ לְהַרְחִיקוֹ, לְפִי שִׁישׁ בּוֹזֵה גְדוּלָּה בַּחוּקוֹ יִתְבָּרַךְ וְהַגְּדוּלָּה וְהַרְוֵמָמוֹת, וְעַל זֶה אָמְרָה הַתּוֹרָה "וּבְשֵׁמִי תִשְׁבַּע" ...
מִשְׁרָשֵׁי הַמִּצְוָה הַזֹּאת כִּי בְּהִיּוֹתֵנוּ מְקִיִּימִים דְּבָרֵנוּ בְּשֵׁמִי הַגְּדוֹל תַּחֲזֹק בְּלִבֵּנוּ הָאֵמוּנָה בּוֹ וְהַשְׁגַּחַתוֹ עֲלֵינוּ וְעַל כָּל דְּבָרֵנוּ, וְזֶה דְּבַר בְּרוּר.
הַסֵּבֵר מֶה הַהִבְדֵּל בְּטַעַם הַמִּצְוָה בֵּין דַּעַתוֹ לַעַת הַרְמֵב"ם שְׂרֻבָאָה לַעִיל בְּשִׂאלָה א'?

ג. רמב"ם ספר המצוות:
"מִצְוָה ז' הִיא שְׁצוּוֹנוֹ לְהִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי כְּשֶׁנִּשְׁבַּרְךָ לְקִיֵּם דְּבַר מִהַדְּבָרִים אוֹ לְהַכְחִישׁוֹ, כִּי בּוֹזֵה תִהְיֶה הַגְּדוּלָּה וְהַכְּבוֹד, וְהוּא אִמְרוֹ יִתְבָּרַךְ "וּבְשֵׁמִי תִשְׁבַּע". וּבִבְאֻרוֹ עוֹד אִמְרוֹ:
אִמְרָה הַתּוֹרָה "הִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי" וְאִמְרָה הַתּוֹרָה "לֹא תִשְׁבַּע" ? רְצוֹנָה לֵאמֹר: כִּמוֹ שֶׁהִשְׁבַּעַת אֲשֶׁר אִין צוּרֵךְ אֵלֵיָּה מְזַהֵר מִמֶּנָּה וְהִיא מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כֵּן הִשְׁבַּעַת בַּעַת הַצּוּרֵךְ מִצְוָה בִּה' וְהִיא מִצְוֹת עֲשֶׂה.

רבי אליהו מזרחי בפירושו לרש"י על התורה
... אֲבָל הַרְמֵב"ם ז"ל סָמַךְ עַל מֶה שֶׁאִמְרָה: אִמְרָה תּוֹרָה "הִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי" וְאִמְרָה תּוֹרָה "לֹא תִשְׁבַּע בְּשֵׁמִי", כְּלוּמֵר כִּמוֹ שֶׁהִשְׁבַּעַת שְׂאִינָה צְרִיכָה נִמְנַעַת וְהִיא מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, כֵּן הִשְׁבַּעַת בַּעַת הַצּוּרֵךְ חוֹבָה וְהִיא מִצְוֹת עֲשֶׂה.

וְאִנִּי תִמָּה, הַאִיךְ סָמַךְ עַל מֵאִמָּרֵם זֶה לְחַיִּיב מִנּוֹ שֶׁהִשְׁבַּעַת בַּעַת הַצּוּרֵךְ חוֹבָה, וְהִיא מִצְוֹת עֲשֶׂה - וְהִלָּא הוּא אֲשֶׁר לְמַדְנֵנוּ דְּרִכֵּי הַמִּתְחַנְּנֵנוּ, וְאִיךְ לֹא הִשְׁגִּיחַ בּוֹזֵה וְחַיִּיב מֶה שְׁחַיִּיב? כִּי אִמֵּר הַרְוֵפָא לְחוּלָה: "לֹא תֹאכַל צִנּוֹן, וְאֵל תִּשְׁכַּב בְּטַחֲב בְּזִמָּן שֶׁאֲתֵר חוּלָה - וְתֹאכַל צִנּוֹן וְתִשְׁכַּב בְּטַחֲב בְּזִמָּן שֶׁאֲתֵר בִּלְרֵאֻת", יִתְחַיֵּב מִזֶּה שִׁיְהִיָּה דְּבִירוֹ הַשְּׁנִי כִּמוֹ דְּבִירוֹ רֵאשׁוֹן, וְכִמוֹ שֶׁהָרֵאשׁוֹן חַיִּיב לֹא תֹאכַל, כֵּן דְּבִירוֹ הַשְּׁנִי חַיִּיב שִׁיאֲכַל וְיִשְׁכַּב? דְּרוֹא שֶׁקֶּ בְּלֹא סִפְקָ!
אֲלֵא הָרֵאשׁוֹן חַיִּיב וְהַשְּׁנִי רְשׁוּתִי, שְׁמֵאֲחֵר שֶׁהוּא בְּרִיא לֹא יִזְקוּ. וְאִם אִמֵּר לָךְ: לֹא תֹאכַל תֹּאנִים וְתֹאכַל רְמוּנִים - לֹא יִחַיִּיב שִׁיְהִיָּה מַחֲוִיָּה לֹאכַל רְמוּנִים כִּמוֹ שֶׁהוּא מַחֲוִיב לֹאכַל תֹּאנִים. וְהַתּוֹרָה עֲצָמָה אִמְרָה " לֹא תֹאכַל עֲלֵיו חֶמֶץ - ז' יָמִים

תאכל עליו מצות", ופרושו שאי אתה רשאי לאכל חמץ אבל אתה רשאי לאכל מצה. ואם לא תאכל אלא פרות אינך עובר בעשה...
אף כאן אמרה התורה: אי אתה רשאי שתשבע בשמי שבועה שאינה צריכה. ואתה רשאי שתשבע בשמי שבועה שצריכה, לא שהוא חובה להשבע.

1. הסבר מהי טענת הר"א על הרמב"ם?

2. מה פירוש הבטוי "הוא אשר למדנו דרכי המתחייבים"?

3. ר' אברהם אליגרי בעל "לב שמח" על ספר המצוות להרמב"ם הבא לסתור את השגות הרמב"ן ואחרים על דברי הרמב"ם, טוען נגד דברי הר"א הנ"ל:
הנה הוא מודה שאין לו מקום להכחיש, שהרמב"ם הוא המלמד לאדם דעת דרכי החיובים, ותימה על עצמו, דאם כן היה לו למשכנני פשיה עליה לטרוח ולעיין. להצילו בנפשו, למצוא לו (=לרמב"ם) צד זכות, כי קשה הדבר מאד לגזור עליו, שלא השגיח בזה, ושחייב מה שאינו מתחייב! ואני הצעיר אומר, שיפה השגיח ויפה חייב...
כשנדקדק היטב נמצא שהנמשל נבדל מאותו משל (של הרופא האומר לחולה אל תאכל... ותאכל...) בשני הבדלים, והוא אשר מביא שגם החיובים המתחייבים מהם יהיו נבדלים: אין החיוב המתחייב מן המשל דומה אל המתחייב מן הנמשל,...

התוכל למצוא מה היא - איפוא - השגיאה ההגיונית בדברי ר' אליהו מזרחי - ומה הם שני הדברים שבהם אין המשל דומה לנמשל?

ד. רמב"ן ו' פסוק י"ג את ה' אלוהיך תירא ואותו תעבד ובשמו תשבע.
ד"ה ובשמו תשבע: אינה מצוה שישבע אבל הוא אזהרה, כי בשמו לבד תשבע לא בשם אל אחר, על כן כתוב אחריו (פ' י"ד שם) "לא תלכו אחרי אלוהים אחרים מאלוהי העמים..." שלא תלכו אחריהם בדבר מכל אלה, שלא תיראו מהם ולא תעבדו אותם, ולא תשבעו בשמם: אבל בגמרא של מסכת תמורה (ג' ב') דרשו אותם בשבועת אמת דשריא (=שהתירו להשבע בשם ה'). .. וראיתי עוד בתנחומא: "אמר להם הקב"ה לישראל: לא תהיו סבורין, שהותר לכם להשבע בשמי אפילו באמת, אין אתם רשאים להשבע אלא אם יהיו בכם כל המדות הללו..."

והנה פירש הכתוב לדעתם "ובשמו תשבע" רשות, שיחיר לנו להשבע בשמי על דרך הכבוד, כאלו אמר "את ה' תירא אבל בשמו תשבע ולא תירא מזה". ומפני ששם ההיתר הזה אחר היראה והעבודה, דרשו שאין היתר לשבועה אלא לאחר כל המידות הללו. או יאמר: "את ה' אלוהיך תירא" ותהיה יראתו גדולה על פניך עד שיהיה שמו לך לשבועה, כי ברצותך לקיים כל דבר תשבע בשמו ויהיה פירוש "ואותו תעבד", לדעתם, שתהיה לו בכל עת כעבד הקנוי המשרת לפני אדוניו תמיד, שעושה מלאכת רבו עיקר וצרכי עצמו ספל, עד שיבוא מזה מה שאמרו (אבות פרק ד') "וכל מעשיך יהיו לשם שמים", שאפילו צרכי גופו לשם עבודת האל יהיו, יאכל וישן ויעשה צרכיו כדי קיום הגוף לעבוד ה'. כענין שאמר (בראשית רבה ט') (על הפסוק בראשית א' ל"א) "והנה טוב מאד" - זו שנה. וכי שנה טובה היא? אלא מתוך שהוא ישן קמעה, הוא עומד ועוסק בתורה. ויתרון בכל צרכי הגוף למקרא שכתוב (תהילים קמ"ו) "אהללה ה' בחיי אומרו לאלוהי בעודי" - וזה פירוש נכון.

(1) הרמב"ן מביא בזה שלשה פרושים: (הראשון) "אינה מצוה וכו'".
השני: דעת רבותינו בתנחומא, השלישי: דעתו החל מן "או יאמר..."
הסבר מהו ההבדל בין שלשתם!

(2) כיצד מפרש הרמב"ן את המושג "להשבע בשמו" בפרושו האחרון
בנגוד לדעת כל הפרשנים האחרים?

(3) במה שונה הרמב"ן בפירושו לתהילים קמ"ו פ' ב' מן הפירוש הרגיל?

השאלות המסומנות x קשות והמסומנות xx קשות ביותר, יפתור כל אחד לפי הבנתו.
שאלות וגם תשובות נא לשלוח לנחמה ליבוביץ רח' הצבי 10 ירושלים.